

nun sonucu olarak fuzûlînin yapmış olduğu bir satıştan sonra icâzet verildiğinde satışla icâzet arasındaki süre içinde satılan malda meydana gelen artışların mülkiyeti de müşteriye aittir. Bu icâzet sözlü olabileceği gibi yapılan işleme onay verildiğini ortaya koyan bir davranışla da olur.

Fuzûlînin hukukî işlemlerini geçerli kabul eden müctehidler bu görüşlerine, Hz. Peygamber'in, kurbanlık bir koyun alması için Urve b. Ebû'l-Ca'd el-Bârikî veya Hakîm b. Hizâm adlı sahâbîye 1 dinar vermesini, onun da bu para ile iki koyun alıp birisini tekrar 1 dinara satarak Resûl-i Ekrem'e bir koyun ve 1 dinar getirmesini, Resûlullah'ın durumu öğrendikten sonra bundan memnun kalıp o kişinin ticarî faaliyetlerinin bereketli olması için dua etmesini delil gösterirler (farklı rivayetler için bk. Buhârî, "Menâkıb", 28; Ebû Dâvûd, "Büyû", 27; Tirmizî, "Büyû", 34; İbn Mâce, "Şadâkât", 7).

Öte yandan bu hukukçular, sadece satım akdinde değil her türlü malî akidlerde ve sulh, hibe, vakıf gibi ıskat türünden olan işlemlerde de aynı esasları kabul etmişlerdir. Bilhassa Hanefîler, yalnız malî akidlerle sınırlı kalmayıp nikâh, talâk, hul' ve itâk gibi ahvâl-i şahsiyyeye dair sözlü tasarruflarda da fuzûlînin hukukî tasarruflarının mevkuf olarak muteber olacağı görüşündedir. Hatta Hanefîler'den İmam Muhammed ile bazı Mâlikîler'e göre fuzûlînin sözlü tasarruflarının yanı sıra kabz gibi bazı fiilî tasarrufları da mevkuf olarak geçerlidir.

Son ichtihadında İmam Şâfiî, tercih edilen görüşüne göre Ahmed b. Hanbel, Dâvûd ez-Zâhirî ve Ebû Sevr gibi bazı müctehidler ise fuzûlînin hukukî işlemlerinin geçersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre bir hukukî işlemin geçerli sayılabilmesi için tarafların ehliyetli olmalarının yanı sıra akid yapma yetkilerinin de bulunması gerekir. Halbuki fuzûlî böyle bir yetkiye sahip değildir. Hz. Peygamber, bir kimsenin yanında bulunmayan şeyi satmasını yasaklamıştır (Ebû Dâvûd, "Büyû", 68; Tirmizî, "Büyû", 19; Nesâî, "Büyû", 60; İbn Mâce, "Ticârât", 20). Bu hadis, mevcut olmayan malın satımını yasaklaması yanında kişinin kendi mülkiyetinde olmayan veya satma yetkisine sahip bulunmadığı bir malı satmasını da yasaklamaktadır. Bu hukukçulara göre, fuzûlînin satışının geçerli olduğuna dair nakledilen hadislerin sıhhat veya delâlet açısından bazı

problemleri bulunmaktadır. Ayrıca bu âlimlerden bazıları, söz konusu hadislerde fuzûlînin değil yetkili bir kimsenin hukukî tasarruflarının söz konusu olduğunu, bundan dolayı zikredilen hadislerin fuzûlînin tasarruflarının geçerliliği hakkında delil olamayacağını ileri sürmüştür.

Fuzûlînin işlemlerinin geçerli olduğunu savunan hukukçulara göre işlemin vekâlet ve temsil yoluyla yapılabilen türden olması ve akdî bizzat yapan fuzûlî açısından da işlerlik kazanmasına imkân bulunmamalıdır. Ayrıca hukukî işlemin yapıldığı sırada ona icâzet verebilecek birinin bulunması gerekir. Nitekim bazı Hanefî hukukçularının velâyeti akdin kuruluş şartları arasında sayması da (İbnü'l-Hümâm, V, 455) akid yapıldığı sırada akde icâzet verme yetkisine sahip bir kimsenin bulunması anlamındadır. Meselâ fuzûlînin, mümeyyiz olmayan bir çocuğun malını satması veya mümeyyizin sırf zararına olan bir işlemi yapması böyledir. Öte yandan icâzetin gerçekleşmesi için satıcı, alıcı, icâzet verecek kişi ve akde konu olan şey mevcut olmalıdır (Mecelle, md. 378). İcâzet bir şarta bağlı olarak verilmişse bu onayın sahih kabul edilebilmesi için söz konusu şartın gerçekleşmiş olması gerekir.

İslâm hukukçuları, fuzûlînin hukukî işlemlerinin feshi veya onaylanması için belirli bir süre tayin etmemişlerdir. Ancak Mâlikîler'e göre fuzûlî malî sahibinin yanında satmış ve sahibi de sükût etmişse bu sükût kabul anlamına gelir. Eğer gıyabında satmış ve haberdar olduktan sonra bir yıl geçtiği halde sükûtu devam etmişse bu da icâzet sayılır. Hanefîler ise yetkilinin feshi ve kabulünü açıklamaması halinde doğacak karışmayı önlemek için fuzûlîye de akdî feshetme yetkisini vermişlerdir.

Fuzûlînin yaptığı bir akdî ehliyetli olan mal sahibi feshedebileceği gibi onun hukukî temsilcileri de (vekil, vasî veya velî) feshedebilir.

Birden fazla kimse hukukî temsil yetkisi olmaksızın bir mal üzerinde satış, hibe, icâre ve rehin gibi farklı işlemlerde bulunsalar ve mal sahibi de bunların hepsine birden onay verse bu işlemlerden öncelikli olanı geçerli, diğerleri geçersiz olur. Meselâ satış, icâre ve rehin birlikte bulunsa, satış akdî malın mülkiyetini temlik olduğu için, menfaatin temliki olan icâre ve alacağı tevsi için yapılan rehine göre daha öncelikli olarak geçerli olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-¹Arab, "fzl" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâ-müsû'l-l-muhtâ*, "fzl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1142; Buhârî, "Menâkıb", 28; İbn Mâce, "Şadâkât", 7; "Ticârât", 20; Ebû Dâvûd, "Büyû", 27, 68; Tirmizî, "Büyû", 19, 34; Nesâî, "Büyû", 60; Şirâzî, *el-Muhezzeb*, I, 262; Serahsî, *el-Mebsû*, XIII, 153-156; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 148-153; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, II, 172-177; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 143-144; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 245-246; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 17-18; Merdâvî, *el-İnsâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1986, IV, 283; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadîr* (Kahire), V, 455; İbn Nüceym, *el-Bahr*, VI, 160-166; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 152-156; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, IV, 134-143; *Mecelle*, md. 112, 378, 1453; Ali Haydar, *Dü-rerü'l-hükkâm*, I, 219-220, 628-640; Bilmen, *Kamus*, II, 61-63; VI, 86-90; Senhûrî, *Meşâ-dirü'l-hak*, IV, 200-213; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 451-465; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Ankara 1958, s. 186-187; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âmme li'l-mucebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1972, I, 56-81; Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, İstanbul 1976, I, 431-439; Muhammed Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*, Kahire 1977, s. 355-361; *Mu.F.*, XIII, 170-176; *Mu.F.*, II, 330-338; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 278-282, 288, 306-308; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, Ankara 1987, I, 478-484; H. Yunus Apaydın, "İslâm Hukukunda Mevkuf Aktiller", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1989, s. 186-200. BEŞİR GÖZÜBENLİ

FUZÜLİ

(ö. 963/1556)

Klasik Türk edebiyatının
en büyük şairlerinden.

Hayatıyla ilgili bilgiler çok azdır. Asıl adının Mehmed, babasının adının Süleyman olduğu bilinmekle beraber hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Mevcut kaynaklar onun Bağdat civarında doğduğunu kaydederse de belli bir yer üzerinde birleşemezler. Latîfî, Ahdî, Sâm Mirza, Âlî Mustafa ve Âşık Çelebi, bazı şiirlerinde geçen "Bağdâdî" ifadesinden ve genellikle Fuzûlî-i Bağdâdî diye anılmasından hareketle onun Bağdat'ta doğduğunu söylerler. Kınalızâde Hasan Çelebi'ye göre Hille'de, Riyâzî'ye göre de Kerbelâ'da dünyaya gelmiştir. Ancak şairin bizzat kendisinin Türkçe divanında birkaç yerde Bağdat'ı "diyâr-ı gurbet" sayması, Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın ondan bahsederken, "İbrâhim Han hizmetinde Bağdad'a varıp" ifadesini kullanması doğum yerinin Bağdat dışında bir yer olduğuna delil sayılmıştır. Muallim Nâci, Fâik Reşad ve Şemseddin Sâmî gibi Tanzimat sonrası müellifleriyle Elias John

Wilkinson Gibb'in onu Hilleli, Alessio Bombaci'nin Neceflî göstermesi de ihtimalden öteye gitmemektedir. İbrâhim Dakûkî ise şairin eserlerinde kullandığı bazı kelimelerden hareketle onun Kerkûk veya dolaylarında doğduğunu ileri sürer. Bütün bu ihtimaller arasında, özellikle Türkçe ve Farsça divanlarının mukaddimelerinde yer alan ifadelerle bir kısım şiirleri dikkate alınarak Kerbelâ'da doğmuş olacağının gerçeğe daha yakın bulunduğu söylenebilir.

Fuzûlî'nin doğum yılı olarak gösterilen tarihler de doğum yeri gibi birbirinden farklıdır. Yakın zamana kadar kabul gören 900 (1495) tarihiyle Ebûzzîyâ Mehmed Tefvîk'in verdiği 910 (1504-1505) tarihi herhangi ciddi bir belgeye dayanmamaktadır. İbrâhim Dakûkî, "Menşe ve mevlidim Irâk" cümlesinden hareketle onun bu ibarenin ebcedle karşılığı olan 888 (1483) yılında doğduğunu ileri sürmektedir. Farsça divanında yer alan "Elvend Bey Medhinde" adlı bir kaside ile başka bir kasidesinde elli yıldan beri şiir yazdığını belirtmesinden hareket ederek şairin büyük bir ihtimalle 1480'de veya bu tarihten birkaç yıl sonra doğmuş olduğu söylenebilir.

Fuzûlî menşe itibarıyla, Akkoyunlular devrinde ve bu hânedanın idaresi altında Irâk-ı Arab adı verilen bölgede yaşayan Akkoyunlu Türkmenleri'nin Bayat boyundandır. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunan bir *Hadîkatü's-süadâ* yazmasının ketebesindeki kayda göre "Tatar asıllı" olduğu şeklindeki ifadenin "Türk" anlamında kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Çağdaş kaynakların asıl adını yazmayıp daha çok Mevlânâ Fuzûlî veya Fuzûlî-i Bağdâdî mahlas ve nisbesi altında hal tercümesini verdikleri şairin asıl adıyla babasının adını ilk defa Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da belirtmiştir. Şairin mahlası olan Fuzûlî kelimesi, hem "kendini ilgilendirmeyen işlere karışıp lüzumsuz sözler söyleyen kimse", hem de "yüce, üs-

tün, erdemli" anlamına gelmektedir. Şair bu mahlası niçin seçtiğini Farsça divanının önsözünde şu şekilde açıklamaktadır: "Şiire başlarken günlerce bir mahlas almak yolunda düşündüm. Seçtiğim mahlasa bir müddet sonra bir ortak çıktığı için bir başka mahlas alıyordum. Nihayet benden önce gelen şairlerin ibareleri değil mahlasları kapıştıklarını anladım. Karışıklığı ortadan kaldırmak üzere Fuzûlî mahlasını seçtim. Bu adı kimsenin sevmeyeceğini ve bu sebeple almayacağını tahmin ettiğim için adasılık endişesinden kurtuldum. Ayrıca ben, Allah'ın inayetiyle bütün ilim ve fenleri nefsinde toplamış bir insan olarak geçiniyordum. Mahlasım bu amacı da içine alır."

Şairin babasının Hille müftüsü olduğu, ilk bilgileri babasından aldığı, daha sonra Rahmetullah adlı bir hocadan ders gördüğü, hatta hocasının kızına âşık olduktan sonra şiir yazmaya başladığı şeklindeki rivayetlerin doğruluk derecesi bilinmemektedir. Fakat Fuzûlî'nin şiirlerindeki izlerden, ilk edebî zevkini Âzerî edebiyatının ünlü ismi Habîbî'den aldığı tahmin edilmektedir. Fuzûlî tahsil hayatı sırasında, muhitin de uygun oluşu sayesinde Arapça ve Farsça'yı bu dillerde kusursuz eser yazabilecek ve şiir söyleyebilecek derecede öğrenmiştir. Nitekim Türkçe divanının mukaddimesinde ilmi faaliyeti hakkında bazı bilgiler verirken şunları söyler: "Epey bir zaman hayatımı aklî ve naklî ilimleri elde etmeye, ömrümü hikemî ve hendeşî bilgiler edinmeye harcadım. Sonra tefsir ve hadis ilimleriyle meşgul oldum." Farsça divanının mukaddimesinde de yaratılıştaki sanatkârlık kabiliyeti dolayısıyla gençliğinde kendini şiire fazlaca kapırdığını, fakat ilme karşı duyduğu arzunun kendisini frenlediğini belirtir.

Şah İsmâil 914'te (1508) Bağdat'ı ele geçirip Müşâ'şai Devleti'ni ortadan kaldırdığı zaman Fuzûlî bilhassa edebiyat alanında oldukça gözde ve çevresinde tanınmış genç bir şairdi. Safevî Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmâil'in, Horasan taraflarında Özbek asıllı Şeybak Han'ı mağlûp ederek ortadan kaldırdıktan sonra kafasını şarap kadehi yaptığı bilinmektedir. Fuzûlî ilk eserlerinden biri olan *Beng ü Bâde*'yi hayranlık ve takdir ifade eden beyitlerle Şah İsmâil'e ithaf etmiş, eserinde bu tarihî hadiseye de işarette bulunmuştur. Ancak İbrâhim Dakûkî Fuzûlî'nin Arapça kasidelerinden hareketle, kısa bir süre himayesine girdiği devrin Müşâ'şai Hükümdarı

Ali b. Muhsin b. Muhammed b. Felâh'la olan yakınlığının izlerini ortadan kaldırmak için, esrara düşkünlüğüyle tanınan bu hükümdarla şaraba düşkünlüğü bilinen İsmâil Safevî'nin mücadelesini konu alan *Beng ü Bâde*'yi yazdığını belirtmektedir. Bir süre sonra Safevîler'in Bağdat valilerinden İbrâhim Han Musullu'nun Kerbelâ ve Necef'i ziyareti sırasında onunla tanışan şair birlikte Bağdat'a gitmiş, kendisine sunduğu iki kaside ve bir terciibend ile övgülerde bulunmuştur. İbrâhim Han tarafından az çok himaye gördüğü anlaşılan Fuzûlî'nin, İbrâhim Han'ın, yeğeni Zülfikar tarafından ortadan kaldırılması üzerine muhtemelen tekrar Hille'ye geri dönmesi, Safevî ileri gelenleri arasında herhangi bir hâmi bulamamasından olabilir.

Fuzûlî'nin 1527 yılından başlayarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1534'te Bağdat'ı fethine kadar geçen sürede nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Kanûnî Bağdat'ı fethedince, "Geldi burc-ı evliyâyâ pâdişâh-ı nâmdâr" tarih mısraını da ihtiva eden meşhur kasidesiyle beraber padişaha beş kaside takdim etmiş, Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa, Kazasker Abdülkâdir Çelebi, Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi gibi şahsiyetlere de kasideler sunarak bu defa Osmanlı devlet adamlarının himayesine girmeye çalışmıştır. Ayrıca Bağdat seferine katılan şairlerden Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'le de tanıştığı ve onlarla dostane münasebetler kurduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Kanûnî daha Bağdat'tan ayrılma- dan Fuzûlî'ye evkaftan maaş bağlanacağına dair söz verilmiş, fakat sonradan bu maaş gündelik 9 akçe gibi onun azımsadığı bir miktardan ibaret kalmış ve evkafın artan gelirinden tahsis edilmek suretiyle yeni bir ilâve gerçekleşmiş, ancak şair yine de ünlü "Şikâyetnâme"sini kaleme alarak memnuniyetsizliğini belirtmiştir. Daha sonra maaş hususundaki güçlüklerin giderildiği, beratta belirtilen günlük istihkakın bir süreye gecikmeyle de olsa kendisine verildiği anlaşılmaktadır. Fuzûlî'nin bundan başka Musul Mirlivâsı Ahmed Bey, Ayas Paşa, Kadı Alâeddin ve Şehzade Bayezid gibi bazı önemli Osmanlı devlet adamlarına yazmış olduğu mektuplarla Bağdat valilerinden Üveys, Ca'fer, Ayas ve Mehmed paşalara sunduğu kasidelerden değeri yeterince takdir edilmemiş bir insanın hissiyatı anlaşılmaktadır.

Fuzûlî'nin zaman zaman Tebriz, Anadolı ve Hindistan gibi yerlere seyahat

Fuzûlî'nin
Âşık Çelebi
tezkiresindeki
minyatürü
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
Tarih, nr. 772,
vr. 532*)

etme arzusunu şiddetle duymuş olduğu halde içinde doğup büyüdüğü Irak bölgesinin dışına çıkma imkânı bulamadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği kadarıyla onun hayatı Kerbelâ, Hille, Necef ve Bağdat'ta geçmiştir.

Fuzûlî 963'te (1556) Bağdat ve çevresini kasıp kavuran büyük veba salgını sırasında vefat etmiştir. "Geçti Fuzûlî" sözü de bu tarihi vermektedir. En sağlam rivayetlere göre ölüm yeri Kerbelâ'dır. Ancak Kerbelâ'da Hz. Hüseyin Türbesi karşısındaki Abdülmü'min Dede Türbesi'nde medfun olduğu şeklindeki rivayetin herhangi bir tarihi dayanağı yoktur.

Onun aile fertlerinden sadece oğlu Fazlî Çelebi hakkında, Farsça bir kıta ile Nidâyî Çelebi'nin bir notu ve Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sındaki kayıtlardan az da olsa bazı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır.

Fuzûlî'nin hangi itikadî ekolü benimsediği sorusuna özellikle hayatı, eserleri, fikri ve edebî şahsiyeti etrafında araştırma yapan ilim adamlarıyla edebiyat tarihçileri tarafından farklı cevapların verildiği görülmektedir. Onun Sünniliğini hararetle savunanlar bulunduğu gibi Şîî olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak meseleye herkes tarafından kabul edilebilir bir çözüm getirilmesi mümkün olmamıştır (geniş bilgi için bk. Karahan, *Fuzûlî: Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, s. 126-144).

M. Fuad Köprülü, Fuzûlî'nin itikadî mezhebini belirlemenin tarihî bir meseleyi halletmekten ziyade şairin psikolojisinin ve edebî şahsiyetinin anlaşılması bakımından önem taşıdığını belirtir. Köprülü'nün *Külliyyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî*'ye (İstanbul 1924) yazdığı mukaddimede bazı tarihî vesikalara ve şairin eserlerindeki önemli sayılabilecek delillere dayanarak onun İmâmîyye Şîası'na mensup olduğunu söylemesi üzerine (s. 16-18) o dönemde karşı görüşler ileri sürülerek şairin Sünniliği savunulmuştu (meselâ bk. Süleyman Nazif, s. 39-54).

Fuzûlî'nin akidesini tartışan gruplardan onun Şîî olduğu görüşünü benimseyenler, şairin edebî eserlerinden hareket ettikten başka o güne kadar nüshası henüz tesbit edilememiş olan *Maṭlaʿu'l-i-tikād* adlı risâlesinin bulunması halinde kendi görüşlerinin açıklık kazanacağını umuyorlardı (meselâ bk. Köprülü, *İA*, IV, 690; Gölpınarlı, *Fuzûlî Divanı*, mukaddime, s. XI, CXLIX). Onları bu kanaate sevkeden şey, Kâtib Çelebi'nin

Maṭlaʿu'l-i-tikād'ın "hükemâ ve İmâmiyye mesleklerine göre telif edildiği" şeklindeki ifadesi olmalıdır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1719). Ayrıca Fuzûlî'nin Şîî İmâmî olduğunu savunanlar, Hasan Çelebi tarafından verilen, babası Kınalızâde Ali Çelebi'nin çağdaşı olan Fuzûlî'yi Râfîzî addettiği yolundaki bilgiyi de kendi görüşlerini pekiştiren önemli bir delil olarak kabul ediyor, Kınalızâde'nin bu kanaatinin ancak *Maṭlaʿu'l-i-tikād*'ı okumuş olmasından kaynaklanabileceğini düşünüyordı (meselâ bk. Köprülü, *İA*, IV, 690; Gölpınarlı, *Fuzûlî Divanı*, mukaddime, s. XI). Fakat *Maṭlaʿu'l-i-tikād*'ın neşrinden sonra şairin bu eserde yer verdiği bütün akaid konularını Ehl-i sünnet'in umumi ölçüleri çerçevesinde işlediği görülmüştür. Hatta Şîî akidesini belirgin bir şekilde yansıtabileceği imâmet bahsinde bile Şîa'nın görüşlerine temas etmemesi dikkat çekicidir. *Maṭlaʿu'l-i-tikād*'ı yayımlayan Muhammed Tancî, Şîiliğiyle tanınan Fuzûlî'nin kendi inancına bir kelime ile bile olsa işaret etmemesinin Şîa'nın takıyye ilkesiyle açıklanabileceğini ifade etmektedir (s. X-XI). Köprülü'nün, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî* için yazdığı mukaddimeden sonra günümüze kadar tartışılan Fuzûlî'nin Şîiliği meselesi (bk. İbrâhim Aşkî, Süleyman Nazif, Gölpınarlı, Karahan, Şahinoğlu, Yurdagür, bibl.), onun mutedil bir Şîa-i İmâmiyye mensubu olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Bazı eserlerinde ve Arapça kasidelerinde görülen bir kısım harflerin açıklanması hususu onu Hurûfî sayanları haklı çıkarmaz. Aynı şekilde Bâtînî olduğu (Gölpınarlı, *AYB*, nr. 8-9, s. 265-268), Bektaşî şeyhlerine hizmet ettiği, Seb'iyye (İsmâilî) fırkasına mensup bulunduğu iddiaları da doğru değildir.

Tasavvufî temayülleri bakımından Fuzûlî'nin bir tarikata mensup olduğunu düşünmek mümkündür; ancak eserlerinde belirli bir tarikata bağlı olduğuna dair herhangi bir ipucu yoktur. Hemşehrisi Ahdî onun bir tarikata bağlı olduğundan bahsetmiş, fakat mensup olduğu tarikatın adını vermemiştir.

Âlim bir şair olan Fuzûlî şiir hakkındaki görüşlerini Türkçe divanının önsözünde şu şekilde açıklamıştır: "İlimsiz şiir esası yok dîvar olur ve esassız dîvar gayette bî-i'tibâr olur." Mukaddimede daha sonra aşk şiirleri yazdığını, fakat bunların uzun ömürlü olmayacaklarını anlayınca gece gündüz çalışarak bütün ilimleri öğrendiğini söyler. Fuzûlî'ye göre şiir insanı yücelten ilâhî bir luttur.

Allah şiir kabiliyetini çok az kuluna nasip etmiş, süse ihtiyaçları olmadığı için peygamberlerine bile vermemiştir.

Güzellik ve aşk anlayışıyla birlikte devrinin ruh ve bedenle ilgili düşüncelerini *Şihhat u Maraz*'da, tasavvufî nitelikte nasihatçılığını *Rind ü Zâhid*'de, tasavvuf felsefesiyle dünya ve hayat görüşünü ise bunun yanında başta *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi olmak üzere divanlarındaki çeşitli şiirlerde ortaya koymuştur.

Fuzûlî'yi Türk edebiyatının en büyük simalarından biri yapan husus samimiyeti, coşkunluğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir. Fuzûlî aşkı, ıstırapı, dünyevî zevk ve zenginliklerin boşluğunu ve hiç kimsenin pençesinden kurtulamayacağı ölüm düşüncesini olağanüstü bir lirizm ve sanat gücüyle ifade etmiştir.

Fuzûlî'nin şöhreti, nüfuz ve tesiri daha kendisi hayatta iken bütün Türk-İslâm ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Türk-İslâm âleminde onun adı sadece büyük bir şairi değil aynı zamanda velîlik mertebesine yükselmiş bir Hak âşığını çağrıştırmaktadır. *Maḥzenü'l-ğarâ'ib*'de (Bibliothecae Bodleian, Manuscripts, Eliot, nr. 395), Fuzûlî'nin İslâm kültür ve edebiyatının üç büyük dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe'de "emsalinin kendisine uyduğu bir şair, her üç dilde de kâmil bir zat" olduğunu, Irak ve Horasan'da şöhretinin yayıldığını kaydeden Ahmed Alihan Hâsimî, ele aldığı 3145 İranlı şair arasında ona özel bir mevki vermekle tesir ve nüfuzuna da işaret etmiştir. Tanınmış Türk asıllı İran şairi Sâib-i Tebrîzî'nin baş ucu kitaplarından birini Fuzûlî divanının oluşturması da onun İran'daki şöhret ve nüfuzu hususunda bir fikir vermektedir.

Divan edebiyatının diğer meşhur isimlerine kıyasla Fuzûlî'nin İslâm dünyasının büyük bir kısmında kazandığı şöhreti, önce onun bu üç dilde ustalıkla şiir yazmış olması ile açıklanabilir. Arapça şiirlerinin vasat bir seviyede olmasına karşılık Farsça ve özellikle Türkçe şiirleri onu daha hayatta iken sanatının zirvesine ulaştırmıştır. Fuzûlî, doğduğu ve yaşadığı yer itibarıyla Âzerî Türkçesi'nin kullanıldığı Irak bölgesi Türkmenler'indenidir. Bu bakımdan dilinin bu ağzın özelliklerini yansıtmaları tabiidir. Bununla beraber bu ağız sadece bir kısım şiirlerine ve bazı özelliklerine aksetmiştir. Fuzûlî'nin şiir dili devrinin Osmanlı Türkçesi'nden uzak değildir. Onun hem Âzerî hem de Anadolu sahasında sevilmiş olmasının sebeplerinden biri bu özelliği olma-

lıdır. Bu gerçeği dikkate alan Köprülü, Fuzûlî'yi Osmanlı ve Âzerî edebiyatlarının müşterek bir şahsiyeti kabul etmenin edebiyat tarihi bakımından zaruri olduğunu söyler. Diğer taraftan Şiîliğinde aşırılıktan uzak kalması Sünnî çevrelerce, bazı şiirlerinde "çar yâr"dan ve İmâm-ı Âzam'dan bahsetmiş olmasının bir takıyye olarak yorumlanması Şîî çevrelerce benimsenip sevilmesinde âmil olmuştur.

Her sanatkârda olduğu gibi Fuzûlî'nin şiirlerinde de kendinden önceki büyük ustaların tesirinden bahsedilmiştir. Köprülü onun Osmanlı şairlerini fazla tanımadığını, bu sebeple de onda İran şiirinin ve bunlar arasında Hâfız, Attâr, Molla Câmî, Nizâmî, Hâtîfî ve Selmân-ı Sâvecî'nin tesirlerinin aranması gerektiğini söyler. Fakat dikkatli bir araştırma Fuzûlî'deki bu tesirlerin başka şairlerde olduğu kadar açık olmadığını gösterir. Benzerliklerin çoğu, belirli ve müşahhas bir tesirden çok divan edebiyatının ve onun arkasındaki kültür birikiminin özelliğinden gelen ve tabii olarak ortak olan fikirler, duygular ve mazmunlardan kaynaklanır. Bunun dışında gerçek olan, Fuzûlî'nin hemen bütün şiirlerinde kendi şahsî tasarrufunun varlığıdır. Nitekim Fuzûlî ile Hâfız'ı karşılaştıran Mazioğlu, Fuzûlî'de bu tesirler olsa bile bunları kendi benliği içinde eriterek onlara şahsiyetinin damgasını vurmuş olduğunu pek çok örnekle göstermiştir.

Fuzûlî şiir dili olarak Türkçe'ye son derece hâkimdir. Divan geleneği içinde şiirin haşivlerden, lüzumsuz kelimelerden sıyrılıp yalın hale gelmesinde Fuzûlî önemli bir merhale teşkil eder. Divanının dîbâcesinde, "Mazmûnu zevk-bahş ü serî'ül-husûl ola / Andan ne sûd ki ola mübhem ibâreti" diyerek kolay anlaşılabilir şiir tarzını savunan Fuzûlî'nin kasidelerinde epey ağır ve külfetli olan dili gazellerinde ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde sade, tabii ve yapmacıksız bir özellik gösterir. Bu sadeliği içinde dili sanatkârane kullanan Fuzûlî, kelime tekrarlarından ve zengin ses unsurlarından ustalıkla faydalanmıştır. Kendisine kadar gelen divan şiirinin belâgat geleneği, onda alışılmış bir usulü yerine getirme külfeti olmaktan çıkarak gerçek bir şiir estetiği oluşturur. Böylece şiir muhteva, şekil ve ses güzelliğiyle olağan üstü bir bütünlüğe erişir.

Fuzûlî'nin tam bir mürettep divan teşkil eden Türkçe şiirlerinde kullandığı vezinler, genel olarak devrinde kullanılan vezinlerin ortalamasına uygun olup her-

hangi bir özellik göstermez. İmâle ve zihaf gibi aruz ârizaları, daha sonraki büyük divan şairlerinde de görülebilecek asgari bir seviyededir. Bu bakımdan Fuzûlî, Türkçe'nin aruza intibak etme sürecinde de önemli merhalelerden biridir.

Fuzûlî'ye İran taklitçiliği ve Hurûfîlik isnat eden Rıza Tevfik, onun kendi şiirlerini kelime oyunları ve zevksiz tasanu gayretleriyle bozduğunu söyler. Köprülü ise bunun sadece kasidelerinde görüldüğünü belirtir. Gerçekten kaside ve gazellerinde de kendine mahsus şahsiyeti farkedilen Fuzûlî, gazellerindeki derinlik, samimiyet, hissîlik ve lirizme mukabil kasidelerinde fikir ve belâgat oyunlarına çok başvurur. Kasidelerinde söz sanatları, gazellerinde mâna sanatları hâkimdir. Gazellerindeki sadelik kasidelerde yoktur. Köprülü, kasidelerinde mahir bir fikir ve sanat işçisi oluşunu şairliğinin bir zaafı olarak gösterir. Bununla beraber Fuzûlî bu tarzıyla da hayret verici bir kültür birikimini daha müşahhas olarak ortaya koymuştur. Kasideleri, bütün yapı taşları görünen mîmari eser gibi dört başı mâmur bir plastik güzelliğe sahiptir. Fakat hiç şüphesiz Fuzûlî'nin asıl sanatı gazellerindedir. Denilebilir ki şair, hiçbir zaman didaktik olmamak şartıyla âlîmane tavrını kasidelerinde, âşıkane tarzını da gazellerinde ortaya koymuştur.

Fuzûlî'nin şiirlerindeki sadelik ve yalınlık ilk bakışta kolay anlaşılır olmasındandır. Bu tarafla zaman zaman bir "sehl-i mümteni" gibi gelen beyitlere rastlanır. Buna karşılık komplike mazmun sistemi, bu şiirin özelliği olan arka plan kültürünü tabakalar halinde gösterir. Böylece müşahhas varlıktan hareket ederek önce tabiat, onun arkasından bazan sosyal hayatın parçaları, bazan bir ilim alanının bilgileri, fakat hemen her zaman aşk, tasavvuf gibi çok defa aynı beyitte rastlanabilecek anlam tabakaları ardarda açılır. Sonraki yüzyıllarda sebk-i Hindî tarzıyla gelişip daha da karmaşık bir duruma gelecek olan sistemin ilk habercisi Fuzûlî olur.

Objektif ve tarihî verilerin dışında daha çok psikolojik ve estetik açıdan Fuzûlî'yi yorumlayan Ahmet Hamdi Tanpınar, onun divan geleneğinin dışına çıkarak psikolojik ve ferdî davranışlara sahip bir şair olduğunu söyler. İstirap arayışını mazohist bir tezahür olarak görmekle beraber bu ıstırapı hayatın gayesi yapmasının kendisine mahsus özel bir hal olduğunu ileri sürer. Böylece divan

şiirinde nâdir örneklerinde görülebilen bir trajedi dili kurulmuş olmaktadır.

Divan şiirinde yaygın bir felsefe olarak görünen karamsarlık Fuzûlî'de had safhaya ulaşır. Divan şairlerinin çoğunda geleneğin zaruri bir teması olan bu duygu Fuzûlî'de samimi, derin ve içten gelen bir psikolojik davranış olduğu inancını verir.

Leylâ vü Mecnûn'daki ve Fuzûlî'nin diğer şiirlerindeki aşkın objesi de tartışma konusu olmuştur. Bazı tenkitçiler, genellikle ilâhî ve tasavvufî bir mâna verilen bu aşkın beşerî ve dünyevî olduğunu söylemişlerdir. Fuzûlî'nin bütün şiirlerinde aşkı bu kalıplardan yalnız birine bağlamak isabetli olmaz. Fuzûlî'deki aşkı sırf maddî ve lâdinî bir aşk olarak telakki etmek kadar hemen her şiirinde lâhûtî, panteist, platonik ve mutlak aşkın izlerini aramak da hatalı olur. Belki farklı şiirlerinde bütün bunların tezahürü görülebileceği gibi, eğer şiirlerinin sağlıklı bir kronolojisini elde etmek mümkün olsaydı "*Leylâ vü Mecnûn*" hikâyesinde olduğu gibi onda da beşerî bir aşkın giderek bedenî hazlardan sıyrılması ile bir çeşit süblimasyona (i'lâ) ulaşmaktan bahsedilebilirdi. Şiirlerinde aşkın ve güzelliğin daima ön planda bir konu teşkil ettiği Fuzûlî mizaç olarak duygusal bir tiptir. Din konusunda onun şiirlerinden samimi bir mümin olduğunu anlamak güç değildir. Bir tarikata mensubiyeti şüpheli olan şairi sûfî değil mutasavvıf-meşrep bir şahsiyet olarak görmek daha doğru olur.

Fuzûlî'de aşk dünyevî, sonra platonik, nihayet sûfiyâne bir görünüştedir; beşerî, hatta cismanî aşkın idealize edilmesidir. Mecaiz aşkın bu şekilde çok yüce bir duygu haline geliş tasavvuf geleneğine göre ilâhî aşka ulaşılması demektir. Ancak Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ında olduğu gibi sembolik / alegorik seviyede bile olsa Fuzûlî'de, özellikle *Leylâ vü Mecnûn*'da ilâhî-tasavvufî bir aşktan bahsetmek kolay değildir. Vuslata değil hasrete dayanan böyle bir aşkı belki pek çok divan şairinde görmek mümkünse de bu hal Fuzûlî'de en derin ve samimi bir seviyeye ulaşır, bütün divanına hâkim değişmeyen bir karakter olur. Şiirlerinden, onun platonik veya tasavvufî bir aşka yücelmesi için gerçek mistiklerde görülen bir ruh tecrübesi yaşamış olduğu intibayı edinilmektedir. Böylece asıl hayat dış dünya ile idrak edilen hayat değil iç dünyasında yaşadıkları olur. Bu duygu giderek onu ebedî bir yalnızlığa

iter ki divan şiirinde ferdiyeti ve mutlak yalnızlığı ifade etmekte Fuzûlî'nin yegâne şair olduğu söylenebilir.

Fuzûlî'deki aşk şiirlerinin yüzyıllarca sevilerek okunmasının sebebini bu yaşımlılığın, yalnızlığın ve ebedî hasretin inandırıcılığında aramak gerekir. Mizacının şiirine aksetmesi sanatının gücünü teşkil eder. Böylece aşk onun şiirlerindeki lirizmin de kaynağı olur.

Fuzûlî, kendi zamanından başlayarak hem divan hem de halk şairleri tarafından beğenilmiş ve sevilmiştir. Onun şiirlerine ve özellikle gazellerine nazîre söylememiş divan şairi yok gibidir. Bütün tezkirelerde, belki hiçbir şaire nasip olmayacak şekilde hakkında özel hürmet, itibar ve takdir ifadeleri yer alır. Divan şiirine suçlamaların yöneldiği Tanzimat devri şairlerinden Kâzım Paşa, Eşref Paşa, Nâmık Kemal, Recâizâde Ekrem, Muallim Nâci, Ali Rûhî, Nâbizâde Nâzım, İsmâil Safâ ona nazîre yazmışlardır. Hatta Tevfik Fikret'in onun portresini çizdiği müstakil bir şiiri vardır.

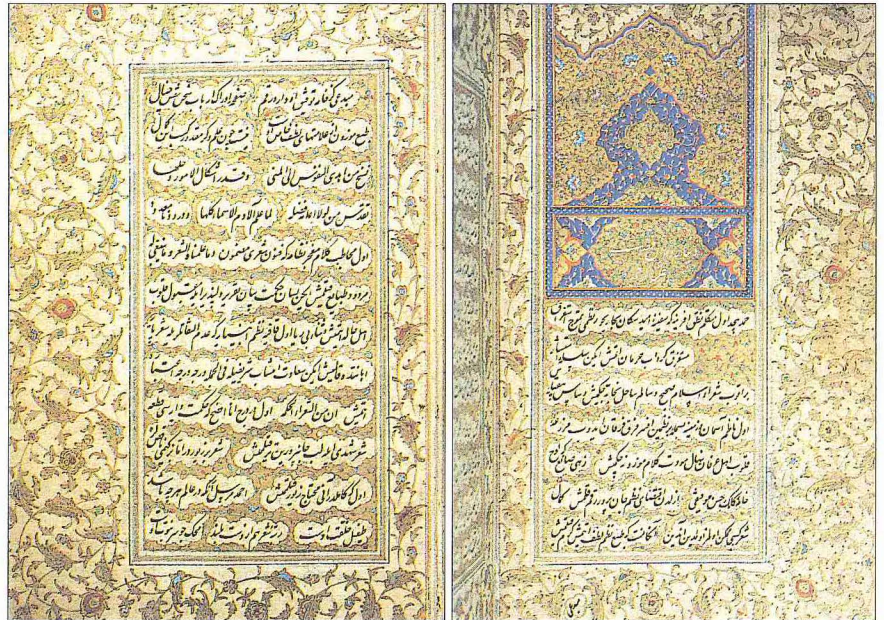
Güney Kafkasya, Azerbaycan, İran, Irak ve Rusya'da yaşayan Türkler'in, yabancı kültür baskılarına rağmen mânevî varlıklarını koruyabilmelerinin âmillerinden biri de Fuzûlî'nin her asırda sürekli okunabilmesi talihine sahip oluşudur.

Eserleri, Türkçe, Farsça ve Arapça eser veren Fuzûlî'nin manzum ve mensur on beş kadar eseri vardır. **Türkçe Eserleri.** 1. *Divan*. Mensur bir mukaddimeden sonra iki tevhid, dokuz na't, yirmi yedi kaside, 302 gazel ile musammatlar, kıta ve rubâîlerden oluşan divanın Türkiye ve dünya kütüphaneleriyle özel ellerde yüzlerce nüshası mevcuttur. Divanın, ilki 1244'te Tebriz'de olmak üzere Bakü, Hîve, Kahire, İstanbul ve Ankara'da yapılmış elliden fazla baskısı bulunmaktadır. Bunlardan Abdülbaki Gölpınarlı ile (İstanbul 1948) Kenan Akyüz, Süheyl Bekken, Sedit Yüksel ve Müjgân Cunbur'un (Ankara 1958) yaptıkları en iyi yayımlardır. Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi* adıyla sadece gazellerini üç cilt halinde şerhetmiştir (I-III, Ankara 1985). Divanındaki kasideler arasında yer alan "sabâ", "su", "gül" ve "hançer" redifli na'tlar türlerinde birer şaheser sayılabilecek nitelikte eserlerdir. Bağdat'ın Kanûnî Sultan Süleyman tarafından zaptı vesilesiyle kaleme aldığı kaside de aynı mahiyettedir. Ancak kasidelerinden çok gazelleriyle şöhet kazanan Fuzûlî gazellerinde lirizmin, tasavvufî aşk ve he-

yecanın âdeta doruğuna ulaşmıştır. 2. *Leylâ vü Mecnûn**. Türk, İran ve Arap edebiyatlarında Fuzûlî'ye asıl şöhetini sağlayan bu eser, Türk edebiyatının klasik döneminde yazılmış mesnevilerin en güzelidir. Arap, İran ve Türk edebiyatlarının ortak konuları arasında ilk planda yer alan "Leylâ ve Mecnûn" kıssası, en tesirli ve samimi şekilde Fuzûlî'nin eserinde ifadesini bulmuştur. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunan *Leylâ vü Mecnûn*, gerek Fuzûlî külliyyatı arasında gerekse müstakil olarak aynı zamanda en çok baskısı yapılan mesnevilerin başında gelmektedir. *Leylâ vü Mecnûn*'un yeni harflerle iki baskısı Necmettin Halil Onan (İstanbul 1935) ve Hüseyin Ayan (İstanbul 1981) tarafından hazırlanmıştır. Eser Almanca, İngilizce ve İspanyolca'ya da çevrilmiştir. 3. *Beng ü Bâde*. Afyonla şarabın karşılaştırılarak şarabın üstün tutulduğu 440 beyitlik bu mesnevi Fuzûlî'nin mesnevi tarzındaki ilk denemesidir. Şah İsmâil'e ithaf edilen eser, bazılarına göre Osmanlı Padişahı II. Bayezid ile Şah İsmâil arasındaki mücadeleyi sembolize etmektedir. Buna göre esrara alışı padışahla şaraba düşkün şahın açık-kapalı mücadeleleri söz konusu edilen mesnevîde bâde, arak, boza, afyon, berş, nukul ve kebab gibi içki ve yiyecekler teşhis sanatıyla canlandırılarak bun-

ların maceraları anlatılmıştır. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi eserin Şah İsmâil ile Müşâ'şai Hükümdarı Ali b. Muhsin arasındaki mücadeleyi anlattığı da ileri sürülmüştür. Fuzûlî külliyyatı içinde defalarca basılan bu eserin son yayımı Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir (İstanbul 1956). Eseri Necati Lugal ve Osman Reşer Almanca'ya tercüme etmişlerdir (İstanbul 1943). 4. *Hadis-i Erbaîn Tercümesi*. Molla Câmî'nin *Hadis-i Erbaîn* adlı eserinin, Ali Şîr Nevâî'nin aynı eserin tercümesi olan *Çihl Hadis*'inden de faydalanılarak yapılmış çevirisidir. Mensur bir mukaddime ile başlayan risâlede hadisler kıtalar şeklinde çevrilmiştir. Eser Abdülkadir Karahan (*Selâmet Mecmuası*, nr. 56, 57, 61, 63, 64, 66, İstanbul 1948) ve Kemal Edip Kürkçüoğlu (İstanbul 1951) tarafından yayımlanmıştır. Kürkçüoğlu yayımında hadislerin Arapça asılları ve Câmî'nin Farsça manzum tercümesi birlikte verilmiştir. 5. *Sohbetü'l-esmâr*. Fuzûlî'ye ait olduğu henüz kesinlik kazanmamış 200 beyitlik bir mesnevidir. Eserde bir bağda meyvelerin konuşmaları, kendilerini övmeleri ve tartışmaları anlatılarak insanların da gerçek değerlerini düşünmeden boş yere anlaşmazlıklara düştükleri alegorik bir şekilde ifade edilir. Eser önce Hamit Araslı tarafından yayımlanmış (*Mehmed Fuzûlî, Eserle-*

Fuzûlî'nin Türkçe divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 414)

ri, Bakü 1958, II, 265-278), daha sonra Araslı'nın Kiril harfleriyle yayımladığı metin esas alınarak Kemal Peker (*Sohbetü'l-esmâr ve Fındık*, İstanbul 1960) ve Sedat Yüksel (*TDe*, IV [1972], s. 122-126) tarafından neşredilmiştir. Risâleyi Gunnar Jarring *The Contest of the Fruits* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (Lund 1936). 6. *Hadîkatü's-süadâ*. Arada bazı manzum parçaların da yer aldığı mensur bir eserdir. Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin *Ravzatü's-şühedâ*'sı esas alınarak hazırlanan kitapta Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesi anlatılmaktadır. *Hadîkatü's-süadâ*, İslâmî Türk edebiyatında maktel türünün bir şaheseri olup artistik Türk nesrinin de önde gelen örnekleri arasında yer almaktadır. Özellikle Şîî müslümanlarca çok tutulan eserin Türkiye ve dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunduğu gibi İstanbul ve Mısır'da da birçok defa yayımlanmıştır (Bulak 1253, 1271; İstanbul 1273, 1302). *Hadîkatü's-süadâ*'nın tenkitli neşri bir tanıtma ve değerlendirmeye birlikte Şeyma Güngör tarafından yapılmıştır (Ankara 1987). 7. Mektuplar. Fuzûlî'nin bugün elde bulunup yayımlanan mektuplarının sayısı beştir. Bunlar Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi, Musul Mirlivâsı Ahmed Bey, Bağdat Valisi Ayas Paşa, Kadı Alâeddin ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Bayezid'e gönderilmiştir. Mektupların ilk dördü Abdülkadir Karahan (*Fuzûlî'nin Mektupları*, İstanbul 1948), diğeri Hasibe Çatbaş (Mazıoğlu) ("Fuzûlî'nin Bir Mektubu", *DTCFD*, VI/3 [1948], s. 146) tarafından yayımlanmıştır. Fuzûlî'nin mektupları arasında en tanınmış, Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye gönderilmiş olan ve edebiyat tarihlerine "Şikâyetnâme" adıyla geçen mektuptur.

Farsça Eserleri. 1. *Dîvân*. Fuzûlî bu divanı ile, Farsça'yı herhangi bir klasik İran şairi kadar iyi bildiğini ortaya koymuştur. Bu şiirlerde en çok Hâfız-ı Şîrâzî ile Molla Câmî'nin etkisinde kaldığı hissedilmektedir. Üç münâcât, bir na't, kırk altı kaside, 410 gazelle bir terkibibend, iki musammat, kırk altı kıta ve 106 rubâî ihtiva eden Farsça divan hacim itibarıyla Türkçe divandan daha büyüktür. Eserin Türkçe'ye tercümesi Ali Nihad Tarlan (Ankara 1950), tenkitli neşri ise Hasibe Mazıoğlu (Ankara 1962) tarafından yapılmıştır. 2. *Heft-câm*. *Sâkinâme* adıyla da tanınan ve tamamı 327 beyit olan bu mesnevi, otuz sekiz beyitlik bir mukaddime ile yedi bölümden meydana

na gelmektedir. Tasavvufî mahiyetteki eserde şair ney, def, çeng, ud, tanbur, kanun ve mutrip gibi yedi farklı müzik aletiyle münazaraya girişmektedir. Fuzûlî'nin diğer eserleri arasında *Sâkinâme* adıyla birçok defa basılan eser Farsça divanı içinde de yayımlanmıştır (Ankara 1962, s. 674-712). 3. *Enîsü'l-ıkalb*. 134 beyitlik Farsça bir kasidedir. Aslında bu kaside Hâkânî-i Şîrvânî'nin *Bah-rû'l-ebâr* adlı kasidesine bir nazîredir. Aynı kasideyi Emîr Hüsrev-i Dihlevî "Mir'âtü's-safâ", Molla Câmî "Cilâü'r-rûh" adlı manzumeleriyle tanzîr etmişlerdir. XVII. yüzyılda Nefî de "Enîsü'l-uşşâk" adlı doksan yedi beyitlik bir manzumeyle aynı kasideye nazîre yazmıştır. Kaside önce Cafer Erkılıç tarafından tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (İstanbul 1944), daha sonra Farsça divan yayımının içinde kasideler kısmında yer almıştır (Ankara 1962, s. 17-31). 4. *Risâle-i Mu'ameyât*. Fuzûlî'nin çoğu Farsça, bir kısmı da Türkçe hayli muamması vardır. Muamma hakkında bilgi veren ve 190 adet Farsça muammayı toplayan bu eser, şairin kırk adet Türkçe muamması da eklenerek Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yayımlanmıştır ("Risâle-i Muameyât", *DTCFD*, VII/1 [1949], s. 61-109). 5. *Rind ü Zâhid*. Mistik bir görüşle kaleme alınan eserde, Fuzûlî'nin eski edebiyatın sınırlı imkânları içinde bir dereceye kadar da olsa kendi dünya görüşünü yansıttığı söylenebilir. Zâhid bir baba ile rind oğlu arasındaki tartışmaları ihtiva eden bu mensur eserde rind şairin gönlünü, zâhid de düşüncesini temsil etmektedir. Eser önce Tahran'da yayımlanmıştır (1275), tenkitli neşri Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yapılmıştır (Ankara 1956). *Rind ü Zâhid*'i Sâlim Efendi Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1285). 6. *Hüsn ü 'Aşk*. Genellikle *Şihhat u Maraz* olarak tanınan esere *Rûhnâme* adını verenler de bulunmaktadırlar. Tasavvufî ve alegorik mahiyetteki eserde ruh ve beden ilişkisi sembolik olarak ele alınmaktadır. Bu eser Fuzûlî'nin eski tıp ilmine vukufunu göstermesi bakımından önemlidir. Kahramanları hüsn, aşk, ruh, kan, safra, balgam, sevdâ, mizaç, sıhhat, dimağ, maraz ve perhiz olan eserde dervişin sülûkta ilerleyerek fenâ filâha erişebilmesi için neler yapması gerektiği anlatılır. Fuzûlî'nin bu eseri Fetâhî'nin *Hüsn ü Dil* adlı eserinden etkilenerek yazdığı söylenmektedir. *Hüsn ü 'Aşk*, M. Ali Nâsîh tarafından *Sefâret-nâme-i Rûh* adıyla yayımlandığı gibi (*Me-*

celle-i Armağân, XI [Tahran 1309 hş.], s. 418-424, 505-517) Necatî Lugal ile Osman Reşer tarafından da müstakil olarak neşredilmiştir (İstanbul 1943). Eseri Lebîb Efendi Türkçe'ye çevirmiş (İstanbul 1282), kitapçı Ahmed Hamdi de bunun sadeleştirilmiş bir baskısını yapmıştır (Trabzon 1327). *Sihhat* ve *Maraz* adıyla yapılan son tercüme ise (İstanbul 1940) Abdülbaki Gölpınarlı'ya aittir.

Arapça Eserleri. 1. *Dîvân*. Sadece Hz. Muhammed ve Hz. Ali vasıflarında söylenmiş on bir kaside ile bir hâtmeden meydana gelen 470 beyitlik bu küçük eser mürettep bir divan niteliği göstermediği halde bu adla anılmıştır. Anlaşıldığı kadıyla bu şiirler Fuzûlî'nin Arapça divanından bazı parçalardır. Çünkü gerek Sâdikî gerekse Bursalı Mehmed Tâhir, Lebîb Efendi'den naklen Fuzûlî'nin Arapça bir divanı olduğunu belirtirler. Hatta abartarak bunun 30.000 beyit (3.000 [?]) ihtiva ettiğini söylerler. Eser üzerinde çalışan İbrâhim Dakûkî de eldeki şiirlerin esas divanın parçaları olduğu kanaatindeydi. Fuzûlî'nin Arapça şiirleri üzerinde duran Bertels, bunların Arap şiirinde kayda değer bir mevki alabilecek durumda olmamakla beraber Arap dilinin bütün özelliklerini aksettirdiğini belirtir. Bu şiirler Hamit Araslı tarafından yayımlanmıştır (*Mehmed Fuzûlî, Eserleri* içinde, Bakü 1958, s. 285-324). 2. *Ma'la 'u'l-i-tikâd' fi ma'rifeti'l-mebde' ve'l-me'âd*. İnsanın ancak bilgi edinmek suretiyle kâinatın sırlarını, başlangıç ve sonunu öğrenerek Tanrı'ya ulaşabileceğini anlatan mensur bir eserdir. Fuzûlî burada önce bilgiden ve onu elde etmenin yollarından söz etmekte, daha sonra kâinatın başlangıcı ve insanın mahiyeti gibi konuları ele almaktadır. Bunlara da Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, güzelliği ve çirkinlik, hayır ve şer bahisleri takip etmektedir. Önce Arapça şiirleriyle birlikte Hamit Araslı tarafından yayımlanan eser (Bakü 1958), önsöz ve notlar ilâvesiyle Muhammed Tancî tarafından neşre hazırlanarak M. Esad Coşan ve Kemal Işık'ın tercümeleriyle beraber yayımlanmıştır (Ankara 1962).

Fuzûlî, Türk edebiyatında şiirleri dinî ve lâdinî türlerde bestelenen şairler arasında en önde gelmektedir. Halen notası elde bulunan, bilinen ve icra edilen 100'den fazla eser Fuzûlî'nin güftelerinden seçilmiştir. Bunlar arasında, "Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı" güftesi on defa, "Öyle sermestim ki idrâk etmezem dünyâ nedir" mısraı ile

başlayan şiir ise sekiz defa çeşitli formlarda bestelenmiştir. Hüseyin Sadettin Arel, Fuzûlî'nin şiirlerinden çoğu gazel formunda olmak üzere en fazla beste yapan sanatçıdır (Öztuna, II, 550-551). Günümüz bestekârlarından Bekir Sıtkı Sezgin ve Cinuçen Tanrıkorur gibi tanınmış kişilerin beste çalışmalarında Fuzûlî'nin şiirlerini güfte olarak seçmeleri, onun tesirinin halen sanat muhitlerinde devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA:

Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı* (nşr. Kenan Akyüz v.dğr.), Ankara 1990; a.mlf., *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî* (nşr. M. Fuad Köprülü), İstanbul 1924; a.mlf., *Maîla' u'l-î'tikâd* (nşr. Muhammed b. Tavî't et-Tancî, trc. Esat Coşan — Kemal Işık), Ankara 1962; a.mlf., *Matla' u'l-î'tikâd ve'l-kaşâ'idü'l-'Arabiyye* (nşr. Hamid Araslı), Bakü 1958; Sâm Mirzâ, *Tuhfe-i Sâmî*, Tahran 1314 hş., s. 136; Aşık Çelebi, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 772, s. 528-530; Latîfî, *Tezkire*, s. 265-266; Ahdi, *Gülşen-i Şuarâ*, İzmir Millî Ktp., nr. 20/801, vr. 81^a-82^a; Emin-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklâm*, Kalkûta 1939, s. 122-123; Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 385; Sâdîkî-i Kîttâbdâr, *Mecmau'l-hauûs*, İÜ Ktp., TY, nr. 4085, vr. 33^b-34^b; a.e. (nşr. ve trc. R. Hayyâmpûr), Tahran 1327 hş.; Kınalızâde, *Tezkire*, İÜ Ktp., nr. 1628, vr. 176^b-177^b; Riyâzî, *Riyâzû's-şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3250, vr. 46-47; Ahmed Alihan Hâşimî, *Mahzenü'l-garâib*, Bodleian Library, Eliot, nr. 395, vr. 316^b-317^a; Keşfü'z-zunûn, II, 1571; Fâik Reşâd, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, ts., c. I; a.mlf., *Fuzûlî'nin Gayr-ı Matbû Es'ârı*, İstanbul 1314; Gibb, *HOP*, III, 70-107; Süleyman Nazif, *Fuzûlî*, İstanbul 1343/1925; Kevork Terzibaşyan, *Numuş arevelyan mistik panasdegzutyân gam Fuzulî megnapan vadz Neratzutyun....*, İstanbul 1928-29, I-II; Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî*, İstanbul 1932; a.mlf., "Fuzûlî'de Bâtınlığa Temâyül", *AYB*, nr. 8-9 (1932), s. 265-268; M. Fuad Köprülü, *Eski Şairlerimiz: Divan Edebiyatı Antolojisi-Fuzûlî*, İstanbul 1934, s. 193-256; a.mlf., "Fuzûlî", *İA*, IV, 687-699; Tahir Olgun, *Fuzûlî'ye Dair*, İstanbul 1936; G. Jarring, *The Contest of the Fruits, An Eastern Turki Allegory*, Lund 1936; Selim Refik Refioğlu, *Fuzûlî* (doktora tezi, 1945), İÜ Ed.Fak., nr. 305; *TYDK* I, 124-135; Celil Özü-lus, *Fuzûlî: Kendi Topraklarında Bir İnceleme*, Niğde 1948; Abdülkadir Karahan, *Fuzûlî: Muhi'ti, Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul 1949; a.mlf., *İslâm Türk Edebiyatında Kurk Hadis*, İstanbul 1954, s. 167-172; a.mlf., *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 169-184; a.mlf., "Fuzûlî, poète en trois langues", *St. I*, XI (1959), s. 93-111; a.mlf., "Fuğûlî", *El²* (Fr.), II, 958-961; Müjgân Cunbur, *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul 1956; Hasibe Mazioğlu, *Fuzûlî-Hâfız: İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*, Ankara 1956; a.mlf., *Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler*, Ankara 1986; a.mlf., "Fuzûlî", *TA*, XVII, 76-85; Hamid Araslı, *Büyük Azerbaycan Şairi Fuzûlî*, Bakou 1958; a.mlf., *Mehammed Fuzûlî, Eserleri*, Bakou 1958, II, 265-278; Hüseyin Ali Mahfûz, *Fuzûlî al-Bağdâdî*, Bağdad 1378/1958; Agâh Sırrı Levend,

Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi, Ankara 1959, s. 237-268; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 331-355, 414-415; Hüseyin Mücib el-Misrî, *Fî'l-Edebi'l-İslâmî, Fuzûlî el-Bağdâdî*, Kahire 1966; A. Bombaci, *The History of Leyla and Mejnun*, London 1970 (Bu eser UNESCO'nun yayını olarak basılan *Leyla and Mejnun*'un birinci bölümü, ikinci bölüm Sofi Huri'nin *Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun*'unun İngilizce tercümesidir. Daha önceleri UNESCO *Fuzûlî ve Leylâ ve Mecnun* [İngilizce tercümesi] adıyla [İstanbul 1959] bir kitap bastırılmış ve önce bazı yazarların Fuzûlî konusundaki incelemelerini Türkçe olarak baş tarafa koymuş, sonradan da Sofi Huri'nin İngilizce manzum tercümesini *Leyla and Mejnun* adı altında yayımlamıştır); a.mlf., "The Place and Date of Birth of Fuzûlî", *Iran and Islam*, Edinburgh 1971, s. 91-105; Banarlı, *RTET*, I, 525-556; Hamide Demirel, *A Study of the Poet Fuzûlî With Special Reference to his Turkish, Persian and Arabic Divâns* (doktora tezi, 1970), The Universty of Durham; Haluk İpekten, *Fuzûlî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara 1973; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Keriman), İstanbul 1977, s. 137-160; Âmil Celebioğlu, "Fuzûlî'nin Bir Beyiti Üzerinde Bazı Düşünceler", *Millî Kütüphane I. Millî Fuzûlî Semineri*, Ankara Nisan 1986; a.mlf., "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney", *2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1986, s. 71-83; Nahid Aybet, *Fuzûlî Divanında Maddî Kültür*, Ankara 1989; İbrâhim ed-Dakûkî, "Fuzûlî el-Bağdâdî ve'l-hayâtü'l-fikriyye fi'l-'Irâk fi'l-ğarnî's-sâdisi 'aşer", *el-Hayâtü'l-fikriyye fi'l-vilâyetü'l-'Arabiyye eşnâ' i'l-'ahdi'l-'Osmânî*, Zağvân 1990, I, 145-174; a.mlf., "Fuzûlî'nin Hayatı Hakkında Bazı Yeni Tesbitler ve Arapça Divanı Üzerine Düşünceler", *Doğumunun 500. Yılında Fuzûlî Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul 24-26 Ekim 1994 (basılmaktadır); Metin Yurdağrur, "Fuzûlî'nin Matla' u'l-î'tikâd'ı ve Akidesi", a.e.; Mustafa Uzun, "Fuzûlî'nin Bestelenmiş Eserleri", a.e.; Kemal Edip Kürkcüoğlu, "Fuzûlî'nin Bilinmeyen Bir Mektubu", *Türk Dili-Belleteri*, III. Seri, sy. 4-5, Ankara 1945, s. 383-388; a.mlf., "Fuzûlî'nin Bilinmeyen Bir Farsça Kasidesi", *DTCFD*, IV (1946), s. 313-325; a.mlf., "Fuzûlî'nin Mu'ammâ Risâlesi", a.e., VII/1 (1949), s. 61-106; Atâ Terzibaşı, "Fuzûlî'nin Doğum Yeri", *TY*, sy. 251 (1955), s. 436-440; Ali Hüseyinzâde, "Dr. Abdülkadir Karahan, Fuzûlî Hakkında", *İlmî-Tedkîkî Meseleler Mecmuası*, Bakou 1958, s. 315-341; Cem Dilçin, "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği", *TDe*, X/1 (1992), s. 77-114; Tahir Üzgör, "Ali Şir Nevayî ve Fuzûlî Arasında Bazı Benzerlikler", *Türkük Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, İstanbul 1993, s. 565-577; Mîr Hidâyet Hisârî, "Fuzûlî'nin Hayatı ve Yaratıcılığı Hakkında İzahlar", *Varlık*, sy. 93/2, Tahran 1373 hş./1994, s. 29-43; Cevâd Hey'et, "Fuzûlî'nin Edebi Şahsiyeti", a.e., sy. 94/3, Tahran 1373 hş./1994, s. 13-27; "Fuzûlî Sempozyumu 04-05 Nisan 1995 Bildiriler", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri*, sy. 3, İstanbul 1995, s. 160-318; Nazif Şahinoğlu, "Fuzûlî, Mehmed", *TDEA*, III, 249-258; Öztuna, *BTMA*, II, 550-551.

ABDÜLKADİR KARAHAN

FÜCEYRE

(الفجيرة)

Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan yedi emirlikten biri.

Federasyonun Umman körfezine kıyısı olan yegâne emirliğidir. 1150 km² yüzölçümündeki toprakları kuzeydoğudan Umman Sultanlığı'na bağlı Müsenedem yarımadasına, güneydoğudan ise yine Umman'ın Bâtine bölgesine komşu olup nüfusu 63.000'dir (1991). Çoğunluğu Şarkıyyûn kabilesinden olan halkın büyük kısmı, Hâm vadisinin ağzında bulunan ve aynı zamanda emirliğin merkezi olan Fūceyre şehrinde ve körfez boyunca kuzeye doğru yayılan Sekernkem, Kureyye, Mürbiş, Dadne ve Debâ gibi merkezlerde yaşar. Mürbiş ile Dadne arasında bulunan Hür (Havr) Fekkân bölgesi Şârika Emirliği'ne aittir.

Benî Yâs ve Şarkıyyûn kabileleri, Re'sülhays ve Şârika topraklarında Kavâsim kabilesiyle devamlı mücadele içinde oldular ve Fūceyre bölgesi uzun süre bu kabilenin siyasî nüfuzu altında kaldı. 1809-1810 arasında Necid tarafından gelen Vehhâbîler'in idaresine girerek zekâtlarını onlara ödeyen Fūceyre halkı daha sonra bu idareden kurtuldu. 1866'da Kavâsim'in lideri Şeyh Sultân b. Sakr'ın ölümüyle kabilenin gücünün zayıflaması üzerine 1800 yılından beri onlara tâbi olan Fūceyreliler vergi ödemekten vazgeçtiler. Ancak yeni lider Şeyh Hâlid, kardeşi Sâlim'i iyi niyet elçisi olarak yolladı ve Fūceyreliler tekrar vergi ödemeyi kabul ettiler. Daha sonra Şârika şeyhi olan Şeyh Sâlim döneminde Fūceyre halkı ken-

Fūceyre'de Dikka Camii - Birleşik Arap Emirlikleri

